

UTICAJ GEOGRAFSKOG POLOŽAJA NA ZAŠTITU OKRUŽENJA CARSKJE BARE I RAZVOJ TURIZMA

Influence of the Geographical Position on the Protection Environment of Carska Bara and the Development of Tourism

Dr Mirčeta Vemić, naučni saradnik

Geografski Institut "Jovan Cvijić" SANU, Đure Jakšića 9/III, Beograd. E-mail: mvemic@eunet.yu

Izvod: Područje Carske bare u međurečju Tise i Begeja pri ušću u Dunav, predstavlja jedno od najatraktivnijih mesta na turističkoj karti Vojvodine. Nizijsko zemljište i blizina reka učinilo je da se stvori močvara, sa kanalima i stalnim barama, koja po svojim osobenostima prevazilazi lokalni značaj. Ovo prirodno dobro zaštićeno je kao Specijalni rezervat prirode ali zbog svog položaja, blizine velikih gradskih centara, privlačno je i ima uslova za razvoj eko-turizma.

Ključne reči: Carska bara, Zrenjanin, rezervat prirode, eko-turizam

Abstract: The area of Carska (pronounced Tzarska) Bara in Serbia, in between the rivers Tisa and Begej (pronounced Begej) near their entry points into the Danube, is one of the most attractive points at the tourist map of Vojvodina. Low land and proximity of rivers created a swamp, with canals and permanent very small lakes called baras. Importance of Carska Bara transcends the local. This treasure of Nature is protected as a Special Reservation of Nature. Because of its position, and nearness of cities, it is attractive and has conditions for the development of eco-tourism.

Key words: Carska Bara, Zrenjanin, reservation of nature, eco-tourism

Uvod

Područje Carske bare nalazi se u Srednjem Banatu, u trouglu: Beograd, Novi Sad i Zrenjanin; bliže, između Zrenjanina i Titela. U najgušćem rečnom čvorištu Evrope, pored Dunava, između Tise i Tamiša, neposredno uz Begej, ovo područje je nastalo kao kraj sa vodenim površinama. Pored reka tu spadaju, ribnjaci, kanali, jezera i stalne bare. Na turizam ovog kraja pre svega utiče atraktivnost zaštićenog prirodnog dobra, specijalnog rezervata prirode "Stari Begej-Carska bara" (*Elaborat 1993*), kao i Ribarsko gazdinstvo "Ečka" koje je jedno od najvećih uzgajališta ribe u Evropi (*Grupa autora 1992*).

Blizina velikih gradova, dobra saobraćajna povezanost, ulazak sa reka, specifičnosti reljefa, posebnosti flore i faune, uzgajanje ribe, lokalno stanovništvo i njegovo kulturnoistorijsko nasleđe, čine povoljne uslove za razvoj spontanog i organizovanog ribolovnog, lovnog, izletničkog i receptivnog turizma. Zaštita izuzetnih prirodnih vrednosti šireg područja, čine naselja u okolini privlačnim za razvoj ekološkog i seoskog turizma.

1. Geografski položaj

Carska bara se nalazi na jugoistoku Panonske nizije, u pokrajini Vojvodini, na severoistočnom delu državne zajednice Srbije i Crne Gore. Položaj i oblik ovog područja, posebno je određen rekama, i to sa dve velike reke, Dunavom i Tisom, i dve manje, Begejom i Tamišom, koje čine najgušće rečno čvorište u Evropi. Teritorija sa okruženjem pripada opštini Zrenjanin i podeljena je u sedam katastarskih opština: *Mužlja, Ečka, Lukino selo, Stajićevo, Belo Blato, Perlez i Knićani* (*Opština Zrenjanin 1995*) ukupne površine 341,36 km sa 14.405 stanovnika po popisu iz 2002. godine.

Najveći deo ovog područja leži na *aluvijalnoj ravni* između Tise i Begeja. To je nisko podvodno i močvarno zemljište koje se moglo koristiti samo za lov i ribolov. Pored ove aluvijalne ravni, koju meštani nazivaju *rit*, sa severne, istočne i južne strane nalazi se *lesna terasa*, nekoliko metara viši i ocediti geomorfološki član. Na toj podlozi izgrađena su gotovo sva okolna naselja i putevi. Preko reke Tise nalazi se Titelski breg, poznata *lesnia zaravan*. Dalje se vidi i Fruška gora, jedna od dve *planine* u Vojvodini. Dakle, na ovom području

zastupljeni su svi oblici panonskog reljefa, ako se tome doda još i *rečna terasa* Tise, na kojoj je podignuto naselje Mužlja.

Krajnje tačke katastarskih opština, po geografskoj širini i dužini, udaljene su oko 15' ali zahvaćena teritorija nije u obliku kvadrata, već u obliku klina ili levka, koji je ograničen sa ušćem Tise i Begeja u Dunav. Zahvaljujući opsežnim melioracionim radovima, tokom polovine prošlog veka, najveći deo ovog područja je pretvoren u ribnjake ili isušen. Tu su izgrađeni veliki ribnjački bazeni Ribarskog gazdinstva "Ečka" kod Lukinog sela, za koje se odavno čulo. Međutim, zahvaljujući grupi entuzijasta, mladih biologa-istraživača, određeni lokaliteti su očuvani u starom ambijentu rita, naročito na južnoj strani gde je sačuvano korito *Starog Begeja* sa postojanjem niza mrtvaja, jezera i bara od kojih tri stalne: *Carska*, *Perleska* i *Tiganjica*. Ti hidrološki objekti predstavljaju svojevrsnu turističku atrakciju u prostranim nizijama Banata. Kao takav, ovaj predeo je zaštićen kao specijalni rezervat prirode pod nazivom "Stari Begej - Carska Bara." Specijalni rezervat prirode prati oblik meandra starog korita Begeja u pravcu severoistok–jugozapad.

Podizanjem odbrambenih nasipa pored reka, isušene su značajne površine i stvorene obradive površine, ali su istovremeno sačuvani i autentični uslovi periodičnog plavljenja, kao u dalekoj prošlosti. Naime, pri visokom vodostaju aktiviraju se južni završeci dva veća meandra Starog Begeja, i niz kanala, koji navedenu akvatoriju pretvaraju u sistem spojnih sudova, da bi pri povlačenju vodostaja ostale samo vlažne livade, mesta za okupljanje divljači u vrelom periodu. Ovaj hidrološki sistem, snabdevanja i ispuštanja vode, može da se kontroliše i veštački, zahvaljujući ventilima na severu i jugu. Zanimljivo "pulsiranje" vodostaja ovog područja svakako su imala za posledicu stvaranje posebnih vrednosti močvare, ševara, trske, šume i predela u celini, kao značajnog staništa raznu divljač i ptice. U prošlosti celokupno područje sadašnjeg Rezervata imalo je status "carskog zabrana" – lovišta osnivača i prvog vlastelina u Ečkoj, grofa Lazara Lukača, koji je još 1780. godine sagradio prvi kaštel u Ečkoj, a 1820. godine i značajno ga proširio. Tako je područje rezervata je sve do 1955. godine bilo jedinstveno ekskluzivno lovište za grofa, njegove prijatelje i goste.

Granica ovog područja ide, počev od ušća u Dunav, uzvodno rekom Tisom, pored Titelskog brega prema severozapadu sve do Ade u podnožju Mošorinskog brega. Od Ade, granica menja pravac gotovo pod 90° prema severoistoku do trigonometra na raskršću kolskih puteva između Aradca, Zrenjanina i Mužlje (visine 80 m), koji predstavlja i najseverniju tačku područja. Dalje, granica povija prema selu Mužlja, do Mužljanske bare, a onda najkraćim putem izlazi na korito Begeja, koje prati nizvodno oko 1 km, a zatim ga preseca severno od naselja Ečka i produžava u pravcu Lukićeva do železničke pruge. Od Lukićeva skreće prema jugoistoku prugom prema Orlovatu, da bi na pola puta naglo skrenula kolskim putevima prema jugozapadu i opet na prugu do podnožja Prugićeve humke (visine oko 90 m). Od te humke granica više skreće prema zapadu, da bi izašla neposredno uz korito Starog Begeja i prati ga do Četiskog rita. Odatle sistemom veštačkih kanala, menjajući smer prema zapadu, izlazi na Dunav. Rekom granica ide oko 3 km da bi se krug zatvorio na ušću reke Tise u Dunav (*TK 1:100*).

2. Saobraćajni položaj

Područje Carske Bare je izuzetno dobro povezano, počev od vodenog, posebno dunavskog, zatim kopnenog, putnog i železničkog do vazdušnog saobraćaja. Pored relativne blizine beogradskog aerodroma postoji i sportski aerodrom u Ečkoj. Blizina reka je od najveće važnosti za postojanje i održivi razvoj ovakog specifičnog prirodnog, zaštićenog i uređenog kompleksa, posebno sa stanovišta njegove turističke funkcije. Dunav je magistrala svih međunarodnih turističkih kretanja iz zemalja Zapadne i Srednje Evrope ka istoku, Crnom moru i Sredozemlju. Povezivanjem podunavskih zemalja stvara se realna prilika za

uključivanje Slankamena na ušću Tise, a zatim Titela i Carske bare na Tisi u program turističke ponude, koja mogu biti mirna svratišta za odmor i rekreaciju na dunavskom koridoru. Već sada postoje inicijative za razvoj nautičkog turizma i na Tisi.

Za to je veoma značajna laka dostupnost, koja podrazumeva blizinu nekoliko značajnih puteva u blizini, a koje su opet dovoljno daleko da ne ugrozi zaštićeno područje Rezervata prirode. Ovuda prolazi tri najprometnije saobraćajnice u Banatu: 1) Beograd – Zrenjanin – Kikinda, najduža saobraćajnica, 2) Novi Sad – Zrenjanin – Temišvar i 3) Novi Sad – Titel – Perlez – koja izlazi na glavni put Beograd - Zrenjanin. Pored navedenih postoji i čitava mreža lokalnih puteva koji su isprepletani oko Zrenjanina. Od velikog značaja je postojanje i železničke mreže. Glavna pruga vodi duž Banata: Pančevo – Orlovat – Zrenjanin – Novi Bečej – Kikinda, a popreko Novi Sad – Orlovat - Zrenjanin – Jaša Tomić – Temišvar. Ove pruge su desetak kilometara udaljene od zaštićenog Rezervata.

Vazdušni saobraćaj ima takođe značajnog udela u turističkom kretanju i ponudi ovog područja. Poznato je da Beograd predstavlja značajnu međunarodnu vazduhoplovnu luku, tako da se Carska bara nalazi relativno blizu, za turističke posetioce Beograda. S druge strane izgrađen je sportski aerodrom u Ečkoj, sa koga se može uzletati i nadgledati čudesni predeli velikog hidrografskog čvorišta u okruženju Beograda, a posebno prirodnog dobra “Stari Begej – Carska Bara.” Mogućnost štetnog uticaja na ornitofaunu rezervata, imaju samo motorni zmajevi koji lete niže i stvaraju veliku buku, što plaši Koloniju čaplji i drugih sličnih vrsta. Kretanje individualnih motornih vozila potrebno je dovesti na meru, koja odgovara stepenu zaštite u Rezervatu. Potporni nasip koji zatvara krug oko ekološke oaze moguće je urediti za obilazak u zaprežnim vozilima ili pešice, što bi dalo veću draž turističkoj poseti.

Od izuzetnog značaja za razvoj ovog područja je relativna blizina Beograda, Novog Sada, Zrenjanina i Pančeva. U ovim gradovima sa okolinom živi preko 2.000.000 stanovnika, što predstavlja oko četvrtinu ukupnog stanovništva zemlje koje živi u krugu, poluprečnika 60-70 km (*Borić 2001*). To je značajan potencijal urbanog stanovništva koji ima potrebu i motiv za odmorom u vidu izleta i rekreacije u prirodi. Naravno da svo to stanovništvo nije usmereno na područje Carske Bare, ali blizina ovih gradova svakako predstavlja izuzetnu mogućnost koja se može iskoristiti adekvatnom turističkom ponudom. Pored rezervata očuvane prirode koji po sebi ima ograničenu i selektivnu ponudu, u njegovom okruženju nalazi se nekoliko veoma interesantnih sela, sa tipičnom formom, sa etničkim i kulturnim osobenostima koji se potpuno uklapaju u ambijent i mogu da upotpune i obogate turističku ponudu ovoga kraja.

Naselja su raspoređena duž puta Beograd – Zrenjanin kao i plovnog puta Dunav – Tisa – Begej pa se u njih može stići i turističkim brodom. Sva naselja gravitiraju Zrenjaninu. Mužlja je već postala deo samog grada, dok su ostala udaljena: Ečka 9 km, Lukino selo 11 km, Stajičevo 13 km, Belo Blato 20 km, Perlez 26 km i Knićanin 29 km. Sem Ečke, naselja su ratarskog ili ratarsko-stočarskog tipa, dok je Ečka industrijsko-agrarnog tipa. Sva naselja imaju osnovnu školu, dom kulture, poštu, zdravstvenu ambulantu, trgovine, lokalnu pijacu, jednu ili više kafana ili restoran, zatim zemljoradničku zadrugu, ribnjake, mlin ili druge pogone za preradu hrane, tako da imaju potrebne uslove za organizovani razvoj seoskog turizma (*Stamenković 2001*).

3. Ekološka zaštita i turizam

Zaštićeno prirodno dobro “Stari Begej – Carska Bara” je specijalni rezervat prirode, prve kategorije - prirodno dobro od izuzetnog značaja, koje ispunjava uslove i predlaže se da bude uvršteno na Spisak močvara od međunarodnog značaja po Ramsarskoj konvenciji. Prema podacima Zavoda za zaštitu prirode Republike Srbije (1993) ukupna površina ovog prirodnog dobra iznosi 1676.0026 ha.

Postoje tri stepena zaštite. Prvom stepenu zaštite pripadaju lokaliteti: Carska Bara sa Vojtinom mlakom, Perleska Bara, Tiganjica, i deo područja Botoškog Rita sa fragmentima livada i stepa, ukupno 703.7044 ha. Drugom stepenu pripadaju: tok Starog Begeja sa severnim meandrom i pojasom širine 10 m uz levu obalu u nivou Tiganjice i Perleske Bare, zatim područje Zagnjenice, Ravenice, Visoke grede, Male grede i Saračice, ukupno 371.832 ha. U treći stepen zaštite spadaju: deo novog nasipa širine 120 m, Farkadžinski rit (livade, slatine, tršćaci, kanali, stari nasip), deo starog nasipa između Farkadžinskog i Botoškog rita sa pojasom širine 50 m (Dudara) i deo Botoškog rita (put, tršćaci, severni deo rita, stari nasip), ukupno 600.4650 ha (*Elaborat 1993*).

U monotonijavavnici Panonske nizije, u Vojvodini, prirodni i antropogeni potencijali područja Carske bare su višestruko atraktivni za više oblika turističkog kretanja. Carska Bara dolazi u red nekoliko najatraktivnijih mesta na turističkoj mapi Vojvodine, kao što su: Fruška Gora, Vršacke planine, Palić ili Obetska Bara. Pokazatelji o turističkoj poseti dokazuju da se radi o izuzetno privlačnom turističkom mestu gde blizu 15.000 turista dolazi godišnje na turističkom brodu, oko 10.000 gostiju dolazi da "budu jedan dan u prirodi" kao i 20.000 ribolovaca na pecanje; što sve govori da su se ovde odavno spontano i organizovano razvile pojedine forme turizma (*Borić 2001*). To su pre svega ribolovno, lovni, izletnički i vikend turizam. Zaštitom prirodnih vrednosti ovih lokaliteta povećava se značaj ekološkog turizma.

U lokalnoj raspodeli turističkih motiva, područje Carske Bare je kompatibilno sa drugim turističkim sadržajima koje pruža grad i opština Zrenjanin. Jedna od manifestacija su "Dani piva" (poslednja nedelja u avgustu), "Fijakerijada" (sredinom avgusta), "Festival cveća" (uglavnom u maju) koji se tradicionalno odražavaju u Zrenjaninu. Poznati su isto tako "Dani mađarske kuhinje" "Buč" i Međunarodna izložba ručnih radova, manifestacije koje se održavaju u Mužlji. Moguća je i kombinacija sa lečilišnim turizmom u banji Rusanda, sa obilaskom posebnih kulturnih baština Kovačice, Uzdina i Idvora kao i samog grada Zrenjanina, njegovog gradskog jezgra, muzeja, pozorišta i galerije. Na taj način Carska bara pretenduje da postane elitni segment u turističkoj ponudi Vojvodine. Nema podataka da se na ovom području odigrala neka važna bitka, opsada, ili odbrana, što je bila sudbina sa naseljima i mestima u okruženju, pa je i na taj način ova sredina ostala sasvim zaštićena i očuvana. Kao takva imala je status "carskog zabrana".

Zaključak

Prirodne karakteristike područja Carske bare, reljefa, voda, flore, faune, zatim naselja i stanovništva izuzetni su i prevazilaze lokalni značaj. Blizina velikih gradova Beograda, Novog Sada i Zrenjanina, laka dostupnost, vodom, kopnom i vazduhom, kao i ekološki rezervat prirode predstavlja posebnu povoljnost za spontani i organizovani razvoj više oblika eko-turizma.

Literatura:

1. Grupa autora (1992): *Ribarsko gazdinstvo Ečka*.- Monografija. Zrenjanin
2. Elaborat (1993): *Predlog za zaštitu prirodnog dobra "Stari Begej-Carska Bara" kao specijalnog rezervata prirode*.- Zavod za zaštitu spomenika prirode, Beograd
3. Dušan Borić (2001): *Carska Bara izazov održivog razvoja*. Rukopis.
4. *Geografske monografije Vojvođanskih opština, Opština Zrenjanin* (1995): Univerzitet u Novom Sadu, PMF, Institut za Geografiju, Novi Sad.
5. *TK 1:100.- Zrenjanin, Alibunar* (1986): Vojnogeografski institut, Beograd.
6. Srboљjub Stamenković (2001): *Geografska enciklopedija, naselja Srbije II*. Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.